

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Манжос Ельвіра Олександрівна

УДК 378.147.134:043.5

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ СТАРШОЇ
ШКОЛИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Вінниця.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Гуревич Роман Семенович,
Інститут математики, фізики і технологічної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, директор, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Барановська Лілія Володимирівна, Київський
національний авіаційний університет, кафедра
педагогіки і психології, професор, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Краснопольський Володимир Едуардович,
Східноукраїнський національний університет імені
Володимира Даля, кафедра іноземних мов, завідувач,
м. Луганськ.

Захист відбудеться 20 квітня 2011 р. о 12⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, 2-й корпус, зала засідань).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32).

Автореферат розіслано 18 березня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нова соціально-економічна політика в Україні, в тому числі перехід до ринкових відносин, інтеграція в світову економічну систему, розвиток міжнародних контактів, створення спільних підприємств вимагають від вищої школи посилення уваги до підготовки майбутнього вчителя щодо комунікативної діяльності, до оволодіння ним комунікативною культурою та здатністю формувати комунікативну культуру учнів. Готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури учнів є нині одним із важливих показників професійного статусу фахівця. Від того, які властивості свого «я» вчитель передає своїм учням, до яких струн їхньої душі він зуміє доторкнутися, залежить майбутнє нашого суспільства.

Проблема підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів нині викликає посилений науковий і практичний інтерес. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають методологічні засади підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу (Л. Барановська, В. Безпалько, В. Борисов, В. Вергасов, І. Волкова, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, М. Сметанський, Г. Тарасенко та ін.). Розв'язанню окремих питань використання засобів інформатизації та глобальної комунікації в освіті присвячені роботи знаних вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Бикова, І. Булах, Б. Гершунського, М. Кадемії, А. Коломієць, Н. Морзе, Е. Полат, І. Роберт, О. Шестопалюка та ін.

Наразі методика викладання іноземних мов у старшій школі та ВНЗ набуває все більшої психологічної орієнтації. Тому численні дослідження в галузі психології мовлення і теорії мовленнєвої діяльності (О. Бодальов, О. Леонт'єв, Б. Ломов, Є. Тарасов та ін.), психології навчання іноземним мовам (М. Вітт, І. Зимня, Л. Паламар, Ю. Пассов та ін.), соціальної психології (Г. Андрєєва, Н. Богомолова, В. Волков, Я. Коломінський, Т. Ньюком та ін.) дозволяють виявити нові резерви для формування комунікативної культури в умовах сучасної середньої та вищої школи. Проблемам розвитку вмінь, необхідних для формування комунікативної культури, присвячені роботи Є. Аргустянянц, І. Бім, Н. Котух, І. Тимченко та ін. У науковій літературі знайшли висвітлення питання, що стосуються використання ситуативно-ігрового підходу для формування комунікативної культури (С. Андрушко, М. Аріян, О. Вербицький, Л. Девіна, Г. Рогова, В. Скалкін, М. Стронін та ін.).

Разом із тим, необхідно зазначити, що до цього часу відсутні цілісні дослідження підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів, зокрема, старшокласників.

Розв'язання проблеми підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури учнів потребує пошуку нових шляхів організації навчального процесу й обґрунтування педагогічних умов його ефективності.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів зумовлена суперечностями, розв'язання яких можливе експериментально-дослідним шляхом:

- між постійною потребою суспільства в забезпеченні якісної освіти школярів і неготовністю вчителя зреалізувати професійні функції для розвитку їхньої комунікативної культури;
- між необхідністю формування комунікативної культури школярів і недостатньою готовністю педагогів до такої діяльності;
- між потребою суспільства у фахівцях, здатних формувати комунікативну культуру учнів засобами іноземної мови, та формальним вивченням студентами іноземної мови;
- між можливостями іноземних мов у підготовці майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів і невизначеністю організаційно-педагогічних умов їхнього використання.

Ураховуючи актуальність досліджуваної проблеми, її недостатню розробленість, а також потребу в розв'язанні означених суперечностей, тема дисертаційного дослідження окреслена таким чином: **«Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження пов'язане з реалізацією основних напрямів Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті та ін. директивними документами.

Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського як складова тем наукових досліджень кафедри педагогіки «Теоретико-методичні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів» (РК № 0101U007274) та кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті «Теоретичні та методичні основи впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховний процес» (РК № 0100U005521). Тему дисертації затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 2 від 28.10.2004 р.) і узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 27.06.2006 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, визначити й експериментально перевірити педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи.

Гіпотеза дослідження. Якість професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших школярів підвищиться за дотримання таких педагогічних умов:

1) розвиток мотивації майбутніх учителів для формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій;

2) використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь стосовно формування комунікативної культури учнів;

3) опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на формування комунікативної культури старшокласників.

Для досягнення мети й гіпотези дослідження необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Проаналізувати психологічну та педагогічну літературу з проблеми дослідження з метою з'ясування ступеня її реалізації в педагогічній теорії та практиці.

2. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старших класів.

3. Визначити критерії та рівні готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів.

4. Розробити методику підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників і перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка вчителя іноземної мови в педагогічному вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують: наукові праці, в яких розкрито концептуальні положення теорії і методики професійної педагогічної освіти (Н. Гузій, І. Зязюн, Р. Гуревич, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, С. Сисоєва, М. Сметанський, Г. Тарасенко та ін.); фундаментальні положення теорії культури (Г. Батіщев, М. Бахтін, С. Безклубенко, М. Бердяєв, В. Біблер, В. Волков, В. Зінченко, М. Каган, Е. Маркарян, та ін.); дослідження педагогічної культури (Г. Ващенко, П. Гуревич, В. Жернов, Я. Коломінський, К. Клакхон, Н. Крилова, Е. Крьобер, К. Левітан, Т. Ойзерман та ін.); теорії загальної культури особистості та комунікативної культури (Т. Вільчинська, О. Корніяка, М. Мещанінова, В. Соколова, Е. Соколов, Л. Сохань та ін.); вчення про феномен спілкування та про взаємозв'язок спілкування з діяльністю (О. Бодальов, Г. Бороздіна, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Я. Яноушек та ін.); теорії дослідження комунікації (О. Брубний, О. Добрович, Ю. Пассов та ін.); сучасні методики використання ігрових ситуацій у процесі навчання іноземної мови (С. Андрушко, І. Бім, О. Вербицький, О. Газман, Г. Рогова, В. Скалкін та ін.).

Для розв'язання завдань було застосовано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз і узагальнення філософської, психологічної, педагогічної, навчально-методичної літератури; ознайомлення з нормативними документами; аналіз, синтез, моделювання, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та дослідних даних із метою відбору й осмислення фактичного матеріалу щодо організації та проведення фахової підготовки студентів, прогнозування можливих форм її реалізації;

- *емпіричні*: педагогічні спостереження; бесіди, інтерв'ювання та анкетування, методи експертної оцінки з метою виявлення готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; педагогічний експеримент для перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов;

- *методи математичної статистики* для опрацювання результатів експериментальної роботи та забезпечення їхньої достовірності.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Житомирського державного університету імені Івана Франка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідженням було охоплено 488 студентів, 38 викладачів.

Організація й етапи дослідження. Дисертаційне дослідження здійснювалось у три взаємопов'язаних етапи і тривало впродовж 2002-2010 років.

На *першому етапі* (2002-2005 рр.) було проаналізовано й узагальнено філософську, педагогічну, психологічну, методичну літературу з проблеми формування комунікативної культури в освіті; визначено методологічні основи дослідження, сформульовано мету, завдання дисертаційної роботи, конкретизовано гіпотезу, об'єкт і предмет дослідження; сформульовано базові теоретичні положення; узагальнено роль комунікативної культури та виявлено психолого-педагогічні можливості її формування в навчальному процесі; теоретично обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старших класів; розроблено програму експериментального дослідження; підготовлено матеріал для проведення констатувального етапу експерименту.

На *другому етапі* (2005-2007 рр.) здійснювався констатувальний етап експерименту, де було визначено рівні готовності студентів до формування комунікативної культури старшокласників, систематизовано й узагальнено емпіричні дані дослідно-експериментальної роботи.

На *третьому етапі* (2007-2010 рр.) проводився формувальний етап експерименту для перевірки визначених педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; аналізувався й узагальнювався експериментальний матеріал, формулювалися висновки, апробувались,

коригувались і впроваджувалися в практику ВНЗ України результати дослідження, оформлялася кандидатська дисертація.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано, визначено й експериментально перевірено педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; розвиток мотивації майбутніх учителів для формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій; використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь стосовно формування комунікативної культури учнів; опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на формування комунікативної культури старшокласників; розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено методiku підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; розроблено організаційно-методичну модель підвищення рівня готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших учнів;

- *уточнено* терміни «комунікативна культура», «готовність учителя до формування комунікативної культури учнів»; структурні компоненти цієї готовності;

- *подальшого розвитку* набули теоретичні положення фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів.

Практичне значення добутих результатів дослідження полягає в розробці та впровадженні методики підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; в укладанні авторської програми спецкурсу «Шляхи формування комунікативної культури школярів»; навчально-методичного посібника щодо ефективної підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів.

Результати дослідження можуть бути використані викладачами, студентами педагогічних вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, вчителями в практиці навчання іншомовного спілкування, у системі післядипломної освіти педагогів, а також у подальших дослідженнях проблеми підвищення якості підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури учнів.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес підготовки вчителя у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (довідка №10/27 від 19.05.10 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка №183 від 24.03.10 р.), Житомирському державному університеті імені Івана Франка (довідка №267 від 25.03.10 р.), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (довідка №468/01 від 31.03.10 р.).

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом виступів, доповідей, наукових повідомлень дисертанта на міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід проблеми» (Вінниця, 2004, 2006, 2008 рр.), «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість» (Київ, 2006 р.), «Теоретичні та методологічні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології» (Київ, 2007 р.), «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2007 р.), «1020-літня історія шкільної освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи» (Київ, 2009 р.), «Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном» (Горлівка, 2009 р.); «Шляхи гармонізації знань і якостей особистості в професійній підготовці майбутнього вчителя» (Кривий Ріг, 2009 р.); *всеукраїнській науково-методичній конференції «Конструкторсько-технологічний підхід у підготовці майбутніх фахівців інженерного та педагогічного профілів»* (Херсон, 2007р.); на науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях кафедр педагогіки, інноваційних та інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2007 – 2010 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 13 статтях автора (12 одноосібно): з них: 7 статей – у провідних наукових фахових виданнях із переліку ВАК України; 4 статті – в матеріалах конференцій; 1 брошура з методичними рекомендаціями; 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві). Загальний обсяг особистого внеску – 6,8 авт. арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 220 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 185 сторінках. Робота містить 5 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел складає 262 найменувань, з них 13 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, доцільність проведеного дослідження, розкрито мету, гіпотезу та завдання, об'єкт і предмет, визначено концептуальні підходи розв'язання проблеми та відповідні методи дослідження, етапи експериментальної роботи, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, сформульовано висновки про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі – **«Теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури старшокласників»** здійснено дефінітивний аналіз поняття «комунікативна культура особистості», осмислено проблему готовності майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників; окреслено

педагогічні можливості іноземних мов у підготовці студентів до досліджуваної діяльності; обґрунтовано компоненти та рівні готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури школярів.

Актуалізація навчання іноземних мов у вищій школі визначається не лише зростанням міжнародних контактів, а й якісними змінами в професіографічних характеристиках особистості майбутніх педагогів, вимогами педагогічної діяльності, зокрема, спрямованої на формування комунікативної культури школярів. Готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури учнів є нині одним із важливих показників професійного статусу фахівця.

Комунікативна культура – це структурно-функціональна єдність комунікативних знань, якостей і вмінь людини, що мають для неї особистісну, соціально значиму суть. Вона є психологічним знаряддям суб'єкта спілкування. Розвиток культури спілкування детермінується особистісною мотивацією суб'єкта комунікативної діяльності. Це продукт процесу спілкування, який у діяльності спілкування формується, розвивається і певним чином експлікується.

Як і загальна культура особистості, комунікативна культура формується та розвивається впродовж усього життя людини завдяки реалізації комунікативного потенціалу та накопиченню комунікативного досвіду.

Проаналізувавши педагогічну літературу, поняття «комунікативна культура учнів старшої школи» витлумачуємо як складне динамічне, інтегративне особистісне утворення, що відбиває готовність старшокласників до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб їхньої самореалізації та доброзичливу взаємодію учнів у розв'язанні будь-яких завдань спілкування.

Дослідження підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів неможливе без звернення до змістовного аналізу поняття «готовність до діяльності», яке виявляє різноманіття підходів і трактувань.

Узагальнивши різні підходи до визначення готовності вчителя до професійної діяльності, ми трактуємо поняття «готовність майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи» як необхідну передумову цілеспрямованої й результативної діяльності особистості у формуванні комунікативної культури учнів, котра передбачає достатній рівень оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, здатність до їхньої продуктивної реалізації під час практичної діяльності, інтелектуальні, моральні й вольові якості особистості, установку і мотиви, спрямовані на успішне формування комунікативної культури школярів.

Результати теоретичного узагальнення дозволяють бачити структуру «готовності майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи» у поєднанні трьох компонентів: мотиваційного, змістового й процесуального.

Показниками готовності майбутніх учителів іноземної мови до досліджуваної діяльності визначено: потреби, прагнення, установки розвитку власної готовності до формування комунікативної культури школярів; усвідомлення практичної значущості високого рівня готовності до досліджуваної діяльності; систему загально педагогічних і фахових знань, необхідних для формування комунікативної культури старшокласників; знання сутності та специфіки формування комунікативної культури старшокласників; володіння методиками формування комунікативної культури; практичні вміння та навички формування комунікативної культури школярів; досвід формування комунікативної культури учнів.

На основі компонентів і показників готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів були визначені такі рівні досліджуваного об'єкта: низький, середній, високий.

Низький рівень готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів характеризує, насамперед, відсутність позитивних мотивів до формування комунікативної культури учнів. Рівень володіння фаховими знаннями є недостатнім, знання про сутність комунікативної культури та методи її формування в учнів майже повністю відсутні. В таких студентів відсутнє усвідомлення практичної значущості досліджуваної якості. Для них характерний низький рівень сформованості практичних умінь і навичок, необхідних для формування комунікативної культури учнів. Досвід формування комунікативної культури школярів також мінімальний або відсутній.

Середній рівень передбачає: наявність потреб, прагнень, установок стосовно розвитку готовності до формування комунікативної культури учнів; достатню фахову компетентність і достатній рівень знань про сутність комунікативної культури та методи її формування. Респонденти цього рівня усвідомлюють практичну значущість готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів. Їм властивий достатній рівень (здебільшого репродуктивний) сформованості практичних умінь і навичок стосовно формування комунікативної культури старшокласників; вони вже мають певний досвід формування комунікативної культури школярів.

Високий рівень готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів визначають яскраво виражені потреби, прагнення, установки розвитку готовності майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів старшої школи, чітка спрямованість на підготовку до формування комунікативної культури. Це сприятиме підвищенню рівня педагогічних та фахових знань, комунікативної культури особистості, удосконаленню методів та виробленню навичок формування комунікативної культури учнів.

У другому розділі – **«Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури старшокласників»** обґрунтовано означені умови.

Експериментальним дослідженням доведено можливість педагогічного впливу на підвищення готовності майбутнього вчителя іноземних мов до формування комунікативної культури учнів старшої школи. Найефективніше це відбувається за дотримання відповідних педагогічних умов, з поміж яких: розвиток мотивації майбутніх учителів до формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій, використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь стосовно формування комунікативної культури учнів, опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зорієнтованих на формування комунікативної культури старшокласників.

Спираючись на аналіз теоретичних джерел із проблеми дослідження, ми дійшли висновку, що мотивація майбутніх учителів до формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій є однією з провідних педагогічних умов ефективної підготовки до означеної діяльності.

Комунікативна взаємодія навчання із процесом спілкування, під час якого формується комунікативна культура, має починатися із мотивації. Мотивація, як основне структурне утворення особистості (емоційно-вольова сфера, характер, самосвідомість, здібності), істотно визначає ефективність будь-якої діяльності, у тому числі й діяльності з формування комунікативної культури старшокласників.

Дослідженням доведено, що в процесі розвитку мотивації майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших школярів необхідно створити умови для виникнення внутрішніх спонукань (мотивів, цілей, емоцій) для розвитку комунікативної культури школярів, їхнього усвідомлення та подальшого саморозвитку мотиваційної сфери.

Використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь формування комунікативної культури учнів є наступною з педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів іноземних мов до означеної діяльності. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що одним із засобів підвищення комунікативної культури є створення ситуативної навчальної діяльності та її практична реалізація в рольових ігрових ситуаціях.

Рольова ігрова ситуація – ефективний прийом реалізації ситуативного навчання в процесі формування комунікативної культури, що дає змогу майбутнім учителям подавати навчальний матеріал більш об'ємно, а її програвання стимулює більш усвідомлене засвоєння школярами навчальної інформації. В учасника рольової ігрової ситуації виникає мотив, мета якого полягає в тому, щоб успішно виконати взяту на себе роль, тобто за допомогою мови відтворити діяльність і передусім систему дій, до якої ця роль зобов'язує.

Під час використання рольової ігрової ситуації особлива увага акцентується на формуванні в старшокласників потреби спілкуватися іноземною мовою, що є основою навчання, в процесі якого будуть активізовані навички та вміння в тому випадку, якщо задоволення потреб

спілкуватися буде необхідним. Створюючи ігрові ситуації майбутні учителі надають можливість школярам відчувати момент вільної творчості, зумовлений реальною необхідністю і можливістю використання вмінь і навичок, що приносить задоволення, підвищує інтерес до навчання, а, отже, розвиває вміння, необхідні для формування комунікативної культури.

У рольовій ігровій ситуації формуються взаємини, які позитивно впливають на організацію навчального співробітництва, наповнюють міжрольове спілкування морально-психологічним змістом, налаштовують школярів на спільне розв'язання проблем, що виникають у процесі гри.

Опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є ще однією педагогічною умовою формування готовності майбутніх учителів до формування комунікативної культури старшокласників.

Інформаційні технології впливають на економічне зростання, створення робочих місць, продуктивність та підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності, комунікацій, на парадигму культурного розвитку. Одним із пріоритетних напрямів інформатизації суспільства є процес інформатизації освіти, який передбачає використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для інтенсифікації й підвищення ефективності навчально-виховного процесу, активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається.

Сучасний висококваліфікований учитель іноземних мов має володіти комп'ютерною технікою та сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, які забезпечують формування мовленнєвої компетенції в діалоговому режимі.

Можливість ефективного застосування засобів мультимедіа в навчанні старшокласників іноземній мові зумовлюється загальними дидактичними перевагами комп'ютерних технологій: наявність декількох шляхів вивчення матеріалу й можливість вибору такої траєкторії навчання, яка залежать від рівня початкової підготовки студента; інтерактивність навчання, що передбачає взаємодію мультимедійних програм і студента; можливість розвивати когнітивні структури студентів шляхом включення навчального матеріалу в широкий навчальний, суспільний, історичний контекст; одночасне використання декількох каналів сприйняття в процесі навчання, за рахунок чого досягається інтеграція інформації; візуалізація абстрактної інформації за рахунок динамічної презентації процесів; використання в процесі спілкування звукового супроводу й анімації; контроль якості засвоєння матеріалу за допомогою тестів і автоматичне повернення до недостатньо засвоєного матеріалу за результатами контрольного опитування.

Мультимедіа моделюють комунікативні навчальні ситуації, забезпечують спілкування іноземною мовою за допомогою комп'ютерних мереж зв'язку, що, зрештою, має позитивний вплив на формування комунікативної культури школярів.

У третьому розділі **«Дослідно-експериментальна робота з підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури**

старшокласників» проаналізовано стан сформованості досліджуваної якості, розроблено організаційно-методичну модель підвищення рівня готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших учнів, експериментально перевірено методiku підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи, проаналізовано й узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи.

Аналіз результатів діагностичного обстеження виявив, що рівень готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи не відповідає сучасним вимогам, а тому потребує певних змін в організації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, низький рівень готовності виявився у 58,7 % студентів експериментальної групи, середній – у 34,3 %; високий – у 7 % обстежених студентів.

Беручи до уваги наявні в педагогічній теорії та практиці результати, нами було розроблено організаційно-методичну модель підвищення рівня готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших школярів (рис. 1), яка реалізується в етапній методиці підготовки студентів до досліджуваної діяльності.

Методика підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи охоплює такі етапи: цілепокладальний, конструктивний та інтеграційний.

У процесі експериментально-дослідної роботи значну увагу було приділено розвиткові інтересу до означеного виду діяльності. Таку підготовку було спрямовано на вироблення в студентів потреб, прагнень, установок розвитку готовності до досліджуваної діяльності, а також із метою формування позитивних професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів. Ці завдання розв'язувались на цілепокладальному етапі експерименту такими методами: робота в малих групах, лекції – бесіди, лекції з інтенсивним зворотним зв'язком, рольові ігри, «мозковий штурм» тощо. Цілепокладальний етап включав нормативні дисципліни фахового циклу.

Базовою формою організації діяльності студентів на цьому етапі була навчальна діяльність академічного типу, яку реалізовували традиційні форми навчання: лекції, практичні заняття, а також спецкурс «Шляхи формування комунікативної культури учнів».



Рис. 1. Організаційно-методична модель підвищення рівня готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старших учнів

Активне формування практичних умінь і навичок розвитку комунікативної культури учнів, розширення бази знань про сутність та специфіку формування комунікативної культури старшокласників, оволодіння методиками формування комунікативної культури здійснювалося на конструктивному етапі. Найбільш ефективно це відбувалося під час використання таких методів як: автентичне спілкування, методика О. Рівіна, завдання-кейси, дискусії, підготовка конспектів уроків тощо. Закріплення набутих умінь та навичок, набуття досвіду формування комунікативної культури учнів відбувалося на інтеграційному етапі під час проходження педагогічної практики в умовах реальної професійної взаємодії з учнями.

Основними методами реалізації стали: рольові ігрові ситуації, автентично-проблемні ситуації, мікроситуації, розширені тематичні бесіди, спеціальні вправи із застосування мультимедіа, стимулятивно-моделюючі програми «The Playwriter's Theatre», а також «Dynamic English», «Pronunciation Plus», «Learn to Speak English», «English. Functional Grammar» та ін.

Аналіз проведеної експериментальної роботи засвідчив, що виокремлення відповідних педагогічних умов та розроблення поетапної методики підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи є педагогічно обґрунтованими і позитивно впливають на підвищення рівня готовності до означеної діяльності.

Таблиця 1

Діагностичний зріз готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників (до і після експерименту) (у %)

Тип групи	Період оцінювання	Компоненти								
		Мотиваційний			Змістовий			Процесуальний		
		Вис.	Сер.	Низ.	Вис.	Сер.	Низ.	Вис.	Сер.	Низ.
ЕГ	До	7,4	35,2	57,4	7	33,5	59,5	6,6	34,3	59,1
КГ	До	8,1	35	56,9	8,5	31,3	60,2	5,2	32,5	62,3
ЕГ	Після	19	52,1	28,9	22,4	52,9	24,8	21,9	59,9	18,2
КГ	Після	7,7	33,7	58,6	8,5	34,5	56,9	9,3	34,2	56,5

У процесі експерименту виявлена позитивна динаміка готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи, що переконує в ефективності запропонованих методів (табл. 1).

Динаміку змін рівнів готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників представлено на рис. 2.

Одержані результати свідчать, що внаслідок проведення формувального експерименту зросла кількість студентів із високим рівнем готовності до формування комунікативної культури старшокласників (експериментальна група) від 7 % до 21 %, водночас зросла кількість студентів із середнім рівнем (від 34,3 % до 55 %) і зменшилась кількість студентів із низьким рівнем готовності до досліджуваної діяльності (з 58,7 % до 24 %). У контрольній групі позитивна динаміка є менш вираженою.

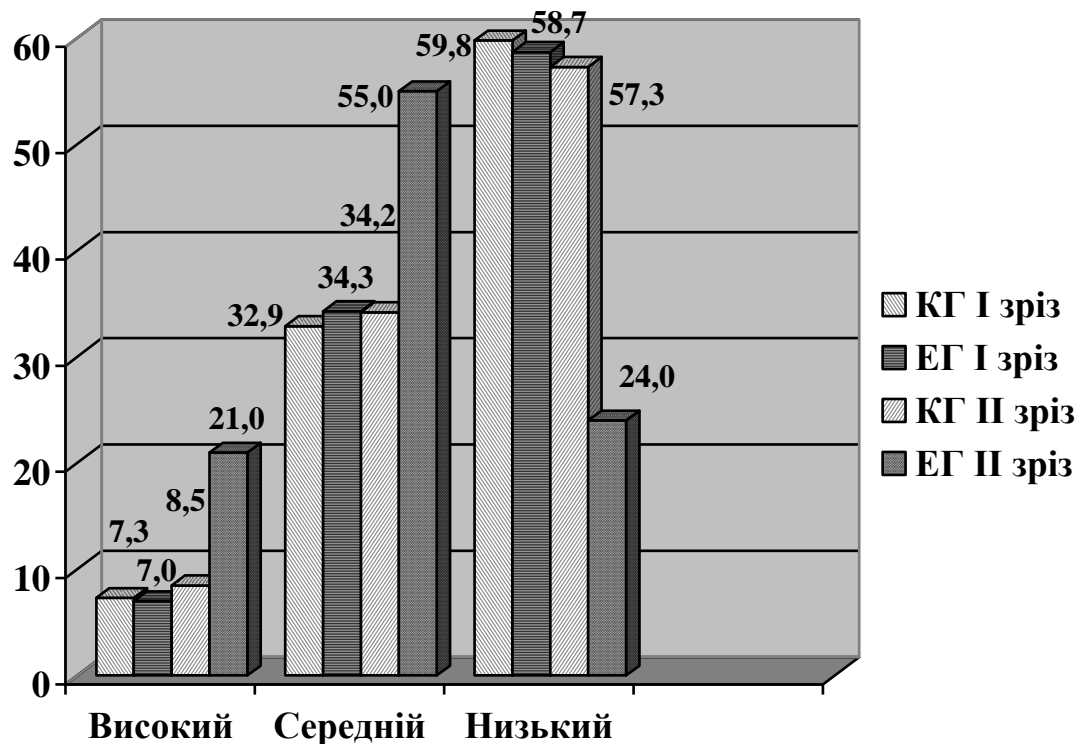


Рис. 2. Рівні готовності майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників до і після експерименту

Для перевірки припущення, що в результаті проведеного експерименту готовність майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи зросла статистично значимо, ми використали χ^2 - критерій. Після його обчислення з вірогідністю помилки не більше 5 % є підстава стверджувати, що внаслідок застосування експериментальної методики зміни, які відбулися в студентів експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи, є статистично значимими.

Проведене дослідження й одержані під час педагогічного експерименту результати дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, вмотивованою, поставлені завдання розв'язано, мети досягнуто, що й дозволяє сформулювати такі **висновки**:

1. Аналіз психологічної, педагогічної, науково-методичної літератури засвідчив посилення комунікативно-педагогічних вимог до професійної діяльності вчителя іноземної мови. Це детерміновано не лише розширенням міжнародних контактів, а й якісними змінами в професіографічних характеристиках особистості майбутніх педагогів, вимогами педагогічної діяльності, спрямованої, зокрема, на формування комунікативної культури школярів. Готовність майбутнього вчителя до формування комунікативної культури учнів є нині одним із важливих показників професійного статусу фахівця.

У контексті виконаного дослідження «комунікативну культуру учнів старшої школи» витлумачуємо як складне динамічне, інтегративне особистісне утворення, що відбиває готовність старшокласників до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, що забезпечують задоволення потреб їхньої самореалізації та доброзичливу взаємодію учнів у розв'язанні будь-яких завдань спілкування. Готовність майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи розуміємо як необхідну передумову цілеспрямованої й результативної діяльності особистості з формування комунікативної культури учнів, яка передбачає достатній рівень оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, здатність до їхньої продуктивної реалізації під час практичної діяльності, інтелектуальні, моральні й вольові якості особистості, установку й мотиви, спрямовані на успішне формування комунікативної культури школярів.

2. Ефективність підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи детермінують наступні педагогічні умови: розвиток мотивації майбутніх учителів до формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій, використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь формування комунікативної культури учнів, опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зорієнтованих на формування комунікативної культури старшокласників.

3. Результати теоретичного узагальнення дають змогу представити структуру «готовності майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи» як інтегративну єдність трьох компонентів: мотиваційного, змістового й процесуального. Показниками готовності майбутніх учителів іноземної мови визначено: потреби, прагнення, установки щодо розвитку власної готовності до формування комунікативної культури школярів; спрямованість на підготовку до формування комунікативної культури старшокласників, усвідомлення практичної значущості високого рівня готовності до формування комунікативної культури старшокласників, систему загально педагогічних та фахових знань, необхідних для формування комунікативної культури старшокласників; знання сутності та специфіки формування комунікативної культури старшокласників, володіння методиками формування комунікативної культури, практичні вміння та навички формування

комунікативної культури школярів, досвід формування комунікативної культури учнів. Діагностування реального стану підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи виявило переважання низького рівня (59 % студентів) готовності до досліджуваної діяльності в учасників експерименту, що засвідчує їхню непідготовленість до формування комунікативної культури старшокласників.

4. Узагальнивши теоретичні положення й проаналізувавши результати констатувального експерименту та обґрунтованих педагогічних умов, розроблено й апробовано методику поетапної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи, представлену в навчальному процесі студентів дисциплінами циклу професійно-орієнтованої підготовки, розробленого нами спецкурсу «Шляхи розвитку комунікативної культури учнів», а також під час проходження студентської педагогічної практики. Цю методику складало три послідовних етапи: цілепокладальний; конструктивний та інтеграційний, кожний із яких супроводжувався доцільною реалізацією означених педагогічних умов. Унаслідок експерименту встановлено, що впровадження методики підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи сприяло підвищенню рівня готовності студентів експериментальної групи до досліджуваної діяльності. В експериментальній групі, на відміну від контрольної, суттєво зменшилась (з 58,7 % до 24 %) кількість студентів з низьким рівнем готовності; натомість збільшилась – з середнім (34,3 % до 55 %) і високим рівнем готовності (7 % до 21 %), що засвідчує ефективність розробленої методики.

Отже, мета – досягнута, гіпотеза – доведена, завдання – розв'язані.

Проведене дослідження, звісно, не претендує на повне висвітлення всіх аспектів, дотичних до проблеми підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи. Подальшого дослідження потребують, на наш погляд, такі аспекти досліджуваної проблеми: підготовка до формування комунікативної культури учнів старшої школи учителів інших спеціальностей; підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів молодших класів та підліткового віку тощо.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях :

Статті у наукових фахових виданнях:

1. **Манжос Е.О.** Інновації в навчальному процесі / Е.О. Манжос // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : Зб. наук. праць. – К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2005. – Вип. 7. – С. 393 – 397.

2. **Манжос Е.О.** Формування комунікативної компетенції школярів у навчальному процесі / Е.О. Манжос // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія,

досвід, проблеми: збірник наукових праць. – К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. – Вип. 10. – С. 59 – 62.

3. **Манжос Е.О.** Формування професійної компетентності майбутнього вчителя засобами інноваційних технологій / Е.О. Манжос // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Херсон : Вид – во ХДУ, 2007. – Вип. 46. – С. 278 – 282.

4. **Манжос Е.О.** Готовність майбутнього вчителя іноземної мови до формування культури спілкування учнів / Е.О. Манжос // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – Вип.5 (155). Частина I. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 360 – 365.

5. **Манжос Е.О.** Формування педагогічної культури майбутнього викладача ВНЗ / Е.О. Манжос // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. – К. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2009. – Вип. 21. – С. 75 – 80.

6. **Манжос Е.О.** Формування комунікативної компетенції в процесі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови / Е.О.Манжос // Шляхи гармонізації знань і якостей особистості в професійній підготовці майбутнього вчителя. – Кривий Ріг : КДПУ, 2009. – С. 254 – 259.

7. **Манжос Е.О.** Готовність майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури старшокласників / Е.О.Манжос // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2009. – № 30. – С. 226 – 230.

Публікації у науково-методичних збірниках:

8. **Манжос Е.О.** Формування комунікативної культури в педагогічній практиці підготовки майбутнього вчителя іноземної мови / Е.О.Манжос // 1020-літня історія шкільної освіти в Україні : традиції, сучасність та перспективи. Матеріали міжнародної наукової конференції. – К. : КМПУ, 2009. – С. 127 – 130.

9. **Манжос Е.О.** Розвиток комунікативної компетенції школярів в процесі вивчення іноземної мови / Е.О. Манжос // Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість : Зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 25 – 27 квітня 2006 р. – К. : Вид – во Європ. ун – ту, 2006. – Т.3. – С. 141 – 143.

10. **Манжос Е.О.** Інноваційні методи навчання у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності / Е.О. Манжос // Педагог професійної школи: Зб. наук. праць. – К. : Вид – во «Науковий світ», 2007. – Вип. 8. – С. 113 – 118.

11. **Манжос Е.О.** Формування комунікативної культури в контексті інкультурації особистості / Е.О. Манжос // Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи: матеріали четвертої міжнародної науково – практичної конференції, 24 – 26 жовтня 2007 р. – Хмельницький : Вид – во «Авіст», 2007. – С. 362 – 366.

Методичні матеріали:

12. **Манжос Е.О.** Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативної культури старшокласників / Е.О. Манжос. – Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2010. – 72 с.

13. Дмитренко Н.Є., **Манжос Е.О.** Навчально-методичний посібник з англійської мови для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за темою «Подорож» з використанням комунікативного підходу Н.Є. Дмитренко, Е.О. Манжос. – Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – 172 с. (авт. внесок – 6,8 арк.).

АНОТАЦІЇ

Манжос Ельвіра Олександрівна. Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до формування комунікативної культури учнів старшої школи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. - Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2010.

Дисертація присвячена проблемі підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів старшої школи. Розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено методику підготовки майбутніх учителів іноземних мов до означеної діяльності. Сформульовано, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів старшої школи, а саме: розвиток мотивації майбутніх учителів до формування комунікативної культури старших школярів в умовах створення ігрових ситуацій; використання рольових ігрових ситуацій для набуття практичних умінь формування комунікативної культури учнів; опанування студентами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зорієнтованих на формування комунікативної культури старшокласників. Визначено компоненти, показники та рівні готовності студентів до формування комунікативної культури старшокласників.

У роботі доведено, що впровадження методики підготовки майбутніх учителів іноземних мов до формування комунікативної культури учнів старшої школи на основі визначених педагогічних умов сприяє позитивним змінам у рівнях готовності студентів до досліджуваної якості.

Ключові слова: учитель іноземної мови, методика підготовки, педагогічні умови, комунікативна культура, готовність студентів до формування комунікативної культури.

Манжос Эльвира Александровна. Подготовка будущего учителя иностранного языка к формированию коммуникативной культуры учащихся старшей школы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского. – Винница, 2010.

Диссертационное исследование посвящено проблеме подготовки будущих учителей иностранного языка к формированию коммуникативной культуры учеников старшей школы. В диссертации раскрыты профессиональные требования к подготовке педагогов в контексте современных парадигм образования, исследована роль коммуникативного компонента в содержании специальной подготовки студентов.

В диссертации интерпретированы понятия «коммуникативной культуры старшеклассника» как сложное личностное образование, которое отражает готовность старшеклассников к коммуникативной деятельности, систему взглядов и действий, которые обеспечивают удовлетворение потребностей их самореализации и доброжелательное взаимодействие учеников в решении различных задач общения; «готовность учителя иностранных языков к формированию коммуникативной культуры старшеклассников» как необходимое условие целенаправленной и результативной деятельности личности по формированию коммуникативной культуры школьников, которая предусматривает достаточный уровень теоретических знаний, практических умений и навыков, способность к их продуктивной реализации во время практической деятельности, интеллектуальные, моральные и волевые качества личности, установку и мотивы, направленные на успешное формирование коммуникативной культуры школьников.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, соблюдение которых способствует эффективной подготовке будущих учителей иностранного языка к формированию коммуникативной культуры учеников старшей школы: развитие мотивации будущих учителей к формированию коммуникативной культуры школьников в условиях создания игровых ситуаций; использование игровых ролевых ситуаций для приобретения практических навыков формирования коммуникативной культуры учеников; овладение студентами современными информационно-коммуникативными технологиями, направленными на формирование коммуникативной культуры старшеклассников.

Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена методика подготовки будущих учителей иностранного языка к формированию коммуникативной культуры учеников старшей школы. Разработанная методика включает следующие основные этапы и методические приемы: целеобразующий этап (методы: ролевая игра, работа в группах, лекции – беседы и тд.); конструктивный этап (методы: аутентичное общение, задания – кейсы, дискуссии, методика А. Ривина и тд.),

интеграционный этап (методы: ролевая игровая ситуация, проблемные ситуации, микроситуации и тд.)

Экспериментально-исследовательская работа проводилась в процессе изучения студентами специальных дисциплин, спецкурса «Пути формирования коммуникативной культуры школьников», а также во время прохождения будущими учителями педагогической практики.

Результаты диссертационного исследования подтверждают, что определение педагогических условий, разработка и внедрение методики подготовки будущих учителей иностранного языка к формированию коммуникативной культуры учеников старшей школы являются педагогически обоснованными и оказывают положительное влияние на уровень готовности студентов к обозначенной деятельности.

Ключевые слова: учитель иностранного языка, методика подготовки, педагогические условия, коммуникативная культура, готовность студентов к формированию коммуникативной культуры.

Manzhos E.O. Training of the future foreign language teacher for formation of the communicative culture of senior pupils. – Manuscript.

The dissertation on getting the scientific degree of a candidate of pedagogical on sciences in speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy, Vinnytsia, 2010.

The dissertation is devoted to the problem of future foreign language teachers' training for the communicative culture formation of senior pupils as a component of professional teacher training in the educational process of higher educational establishments. The methodology of future foreign language teachers' training for the formation of communicative culture has been worked out, proved and experimentally tested. The pedagogical conditions of future foreign language teachers' training for the communicative culture formation of senior pupils have been formulated, theoretically proved and experimentally tested: the development of future teachers' motivation to form the communicative culture of senior pupils in the process of creation of playing situations; using role – play situations to acquire practical abilities to form the communicative culture of pupils; students' readiness to the information technologies usage to form the communicative culture of senior pupils. The components, exponents and levels of students' readiness to form the communicative culture of senior pupils have been determined.

It has been proved that the introduction of the methodology of future foreign language teachers' training for the formation of senior pupils' communicative culture based on the denoted pedagogical conditions provides positive changes in the levels of students' readiness to form the communicative culture of senior pupils.

Key words: the future foreign language teacher, methodology of future foreign language teachers' training; pedagogical conditions; communicative culture; students' readiness to form the communicative culture.

Підписано до друку 04.03.2011 р. Формат 60x90/16
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 12.

Редакційно-видавничий відділ
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.